https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.15
УДК 327.39

Антон Пастовенський,
аспірант кафедра політичних наук,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-7905-6871; email: pastovenskyy@gmail.com

РОЛЬ ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ У ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІДНОСИН МІЖ ЄС ТА РОСІЄЮ: ВІД ПАРТНЕРСТВА ДО КОНФРОНТАЦІЇ

Стаття аналізує трансформацію відносин між Європейським Союзом (ЄС) та Росією після 2014 року крізь призму політичної економії, з акцентом на роль економічних чинників як інструментів геополітичного впливу. У центрі дослідження – теоретичне осмислення зміни формату міждержавної взаємодії: від стратегічного партнерства до системної конфронтації. У контексті неореалістичних та ліберально-інституціоналістських підходів, стаття пояснює, як економічні інструменти – енергетика, санкції, торгівля – перетворюються на засоби зовнішньополітичного тиску та відповіді. Особливу увагу приділено трьом ключовим чинникам: енергетичній безпеці, торговельним суперечкам та санкційній політиці. Ці фактори стали механізмами переформатування взаємозалежностей, які раніше забезпечували відносну стабільність між сторонами. У політичному сенсі, дослідження демонструє, як втрата довіри, загострення ідеологічної конкуренції та зміна парадигми в зовнішній політиці Росії після 2014 року призвели до зростання геополітичного протистояння.

Методологічно застосовано змішаний підхід: якісний компонент включає аналіз політичних рішень, санкційних режимів та резонансних кейсів (газова криза 2009 року, суперечка в СОТ DS608), а кількісний ґрунтується на даних Євростату, Світового банку та НБУ. Таке поєднання дозволяє не лише оцінити економічні наслідки, а й виявити політичні мотиви та стратегічні розрахунки держав. Значна частина роботи присвячена Україні як арені геополітичного конфлікту й активному гравцю. Україна не лише стала об'єктом тиску з боку Росії, а й ініціювала стратегічну переорієнтацію на ЄС, що виявилося у підписанні ПВЗВТ. Це мало як економічні (диверсифікація ринків, зменшення залежності), так і політичні (посилення суверенітету, трансформація зовнішньої політики) наслідки. Стаття пропонує політологічний аналіз економічних інструментів як важелів влади в міжнародних відносинах, а також окреслює перспективи для України в контексті стратегічного балансування між безпековими викликами та інтеграційними можливостями.

Ключові слова: *геополітика, економіка, санкції, енергетика, торгівля, ЄС, Росія, Україна, взаємозалежність, реалізм, політична стратегія, інтеграція.*

Вступ. Тема дослідження є надзвичайно актуальною, оскільки вона безпосередньо пов'язана з геополітичними, економічними та безпековими викликами України. У центрі уваги пошук відповідей на дослідницькі запитання про те, як економічна динаміка – енергетична залежність, торговельні суперечки та санкції – змінили відносини Європейського Союзу з Росією від співпраці до конфлікту. Після окупації Росією Криму в 2014 році та її повномасштабного вторгнення в Україну в 2022 році Україна стала ключовим полем битви у протистоянні між ЄС і Росією. Економічні фактори відіграли значну роль у цих політичних змінах. Наприклад, колись ЄС значною мірою покладався на російську енергетику та торгівлю, створюючи партнерство, яке було вигідним для обох сторін. Однак дії Росії в Україні змусили ЄС запровадити санкції та шукати альтернативні джерела енергії, що ознаменувало перехід до конфронтації.

Історично склалося так, що Україна була життєво важливою транзитною країною для російського природного газу, який прямував до Європи. Суперечки щодо цін на газ і маршрутів постачання підкреслили стратегічну важливість України, але водночас і її вразливість. Після 2022 року ЄС почав зменшувати залежність від російських енергоносіїв, розробляючи нові маршрути постачання, які іноді оминають Україну. До 2014 року Росія була основним торговельним партнером України. Відтак торгівля між ЄС та Росією

погіршилася через санкції та напруженість, Україна переорієнтувалася на ринок ЄС. Цей зсув формує і виклики, як-от економічна нестабільність через триваючий конфлікт, і можливості, як-от глибша інтеграція з Європою. Трансформація відносин між ЄС та Росією від партнерства до конфронтації, зумовлена економічними чинниками, поставила Україну в центр складної міжнародної боротьби.

Політичні стратегії ЄС і Росії відіграли ключову роль у трансформації їхніх відносин, використовуючи економічні інструменти для реалізації геополітичних амбіцій. З погляду реалізму, анексія Криму та війна в Україні стали політичними рішеннями Росії для відновлення регіонального домінування, що спровокувало економічні санкції з боку ЄС як інструмент політичного тиску [Mearsheimer, 2023]. Водночас ліберальна теорія взаємозалежності [Keohane & Nye, 1977] пояснює, чому економічна співпраця, заснована на енергетичних і торговельних зв'язках, не змогла запобігти конфронтації, оскільки політичні пріоритети переважили економічні вигоди. Для України ці процеси підкреслили її роль як політичного суб'єкта, що протистоїть російській агресії та водночас інтегрується до європейського політичного простору через економічні реформи та розвиток Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) [Kuzio, 2024]. Вивчаючи її, ми можемо краще зрозуміти геополітичне становище України та силу економічних інструментів у формуванні глобальних відносин. Ці знання необхідні наступному поколінню українських лідерів та громадян, які працюватимуть над створенням стабільного майбутнього.

Метою дослідження є аналіз ролі економічних факторів у трансформації відносин між Європейським Союзом та Росією. **Завданнями** є *з*окрема з'ясувати, як енергетична безпека, торговельні суперечки та санкції вплинули на перехід від партнерства до конфронтації. Окрему увагу приділено Україні, яка опинилася в центрі цього процесу, а також змінам у її економічній політиці, спрямованим на інтеграцію з ЄС та зменшення залежності від російських ринків.

Методи дослідження. Дослідження застосовує комплексний підхід, поєднуючи якісні та кількісні методи з політологічним фокусом. Якісний аналіз полягає у вивченні політичних документів (наприклад, резолюцій Ради ЄС про санкції, стратегій енергетичної безпеки) та кейсів (газова криза 2009 року, суперечка СОТ DS608). Аналіз політичного дискурсу застосовується до заяв лідерів ЄС і Росії для виявлення політичних мотивів економічних рішень, таких як санкції чи скорочення газопостачання [Fairclough, 2003]. Порівняльний аналіз використовується для зіставлення політичних стратегій ЄС (енергетична диверсифікація, санкційна політика) та Росії (енергетична зброя, імпортозаміщення), що дозволяє оцінити їхній вплив на геополітичну динаміку. Кількісний аналіз базується на даних Євростату, Світового банку та Національного банку України (обсяги торгівлі, імпорт газу, ВВП), що забезпечує емпіричне підґрунтя для оцінки економічних наслідків політичних рішень. Такий підхід обґрунтований необхідністю поєднання політологічного та економічного аналізу для розуміння трансформації відносин ЄС-Росія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміни у відносинах між ЄС та РФ є предметом численних досліджень у сфері міжнародних відносин, політології, економіки та енергетичної політики. Угода про партнерство і співробітництво (PCA) 1997 року заклала основу для економічних зв'язків між ЄС і Росією, спрямованих на розширення торгівлі та інвестицій [European Commission, 1997]. У деяких дослідженнях PCA розглядалася як основа для взаємної вигоди [Prozorov, 2006], тоді як Р. Янгс стверджував, що PCA потребує заміни новою угодою, пропонуючи шість сценаріїв: від скасування PCA до переговорів про Договір про стратегічне партнерство [Youngs, 2020]. Вступ Росії до Світової організації торгівлі (СОТ) у 2012 році став ще однією важливою віхою, і вчені припускали, що це могло поглибити інтеграцію [Connolly, 2013]. Однак були й такі експерти, які зазначали: постійні торговельні суперечності підірвали ці зусилля, створивши підґрунтя для подальших економічних конфліктів [Van der Loo, 2013].

Енергетична безпека, зокрема залежність ЄС від російського природного газу, є головним предметом обговорень серед дослідників. Газова криза 2009 року, коли Росія припинила постачання газу через Україну, виявила вразливість ЄС [Pirani та ін., 2009]. Дослідники проаналізували цю залежність у ліберальному ключі [Goldthau, Sitter, 2015], а вивчили зусилля з диверсифікації після кризи [Henderson, Mitrova, 2016]. Нещодавні дослідження [Fulwood, 2023] документують різку відмову ЄС від російського газу після 2022 року, але мало хто досліджує, як змінилася роль України як транзитної країни, особливо з появою таких проектів, як «Північний потік-2» [Siddi, 2018].

Торговельні суперечки значно погіршили відносини між ЄС та Росією. У літературі переважає юридичний аналіз справ СОТ, таких як обмеження експорту деревини з Росії [World Trade Organization, 2022]. Однак непрямі наслідки для України, яка дедалі більше зближується з ЄС через Поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі, є менш дослідженими. Санкції, запроваджені у 2014 році та посилені у 2022 році, широко вивчаються. У звітах МВФ [International Monetary Fund, 2019] та Світового банку [World Bank, 2023] кількісно оцінюється їхній вплив на російську економіку, тоді як окремі аналітики [див. напр. Gould-Davies, 2020] ставлять під сумнів їхню ефективність. Хоча втрати Росії добре задокументовані, зворотні витрати для ЄС – такі як перебої в торгівлі та інфляція – менш вивчені [Fritz et al., 2022]. Досвід України, яка балансує між економічними втратами від конфлікту та здобутками від підтримки ЄС, також недостатньо представлений у науковій літературі. Теорії економічної взаємозалежності [Keohane & Nye, 1977] стверджують, що взаємна вигода стримує конфлікт, але відносини між ЄС і Росією ставлять під сумнів цю точку зору. Реалістичні погляди [Mearsheimer, 2014], наголошують на динаміці сили, а не на економічних зв'язках, прикладом чого є крах німецької Ostpolitik [Szabo, 2015].

Сучасні політологічні дослідження акцентують на політичних аспектах економічних інструментів у відносинах ЄС-Росія. Зокрема аналізують санкції ЄС як політичну стратегію, спрямовану на ізоляцію Росії, але зазначають їх обмежену ефективність через політичну стійкість російського режиму [Haug & Westergaard, 2023]. Досліджують і енергетичну диверсифікацію ЄС як геополітичний маневр для послаблення впливу Росії, підкреслюючи роль політичних рішень у реформуванні енергетичних ринків [Krahe, 2024]. Для України політична переорієнтація на ЄС є не лише економічним, а й політичним вибором, що зміцнює її демократичний суверенітет у протистоянні Росії [Kuzio, 2024]. Нерідко вчені наголошували на необхідності нової угоди між ЄС і Росією, пропонуючи шість сценаріїв, від скасування РСА до стратегічного партнерства [Youngs, 2020], але ці ідеї втратили актуальність після 2022 року через ескалацію конфлікту.

Відносини між Європейським Союзом і Росією за останні два десятиліття зазнали глибокої трансформації, змінившись від партнерства, заснованого на економічній співпраці, до стану протистояння, позначеного геополітичними напруженнями. Цю зміну, значною мірою супроводжують і економічні фактори, такі як енергетична безпека, торговельні суперечки та санкції, що має далекосяжні наслідки, зокрема для України – країни, що опинилася на перетині інтересів ЄС і Росії.

Результати та дискусії. *Історичний контекст економічних відносин між ЄС і Росією* охоплює кілька ключових подій, які визначили еволюцію цих відносин. Однією з перших важливих угод стала Угода про партнерство та співробітництво (РСА), підписана в 1997 році, яка сприяла зростанню торгівлі та інвестицій між сторонами [European Commission, 1997]. У 2012 році вступ Росії до СОТ відкрив нові можливості для співпраці, але також окреслив торговельні суперечки. Це змусило Росію адаптувати свою торговельну політику до міжнародних стандартів, і передбачало зниження тарифів, покращення умов для іноземних інвесторів та лібералізацію ринку. Проте, незабаром Росія почала застосовувати захисні заходи, зокрема політику імпортозаміщення, що призвело до напруженості у відносинах з ЄС та численних торговельних суперечок у рамках СОТ. Членство в СОТ

вимагало від Росії приведення її торговельної політики у відповідність до міжнародних норм, що сприяло збільшенню торгівлі між ЄС і РФ. У 2012 році експорт ЄС до Росії досяг 120 млрд євро, тоді як імпорт, переважно енергетичних ресурсів, склав 215 млрд євро. Ця економічна взаємозалежність розглядалася як стабілізуючий фактор, що сприяв взаємним вигодам і знижував імовірність конфліктів [World Trade Organization, 2022].

Після 2014 року, коли Росія окупувала Крим і розв'язала конфлікт на Донбасі, відносини між ЄС і РФ кардинально змінилися. ЄС запровадив економічні санкції, які обмежили доступ Росії до європейських ринків та фінансових ресурсів. Росія у відповідь впровадила політику імпортозаміщення та заборонила імпорт багатьох європейських товарів.

Одним із важливих факторів залишалася енергетична взаємозалежність: Росія постачала значну частину газу до ЄС, а Європа прагнула диверсифікувати енергопостачання. Ця взаємозалежність згодом перетворилася з фактора стабільності на причину економічної напруженості, особливо після 2022 року, коли Росія скоротила поставки газу, а ЄС активізував пошук альтернативних джерел енергії [Fritz et al., 2022].

До 2008 року ЄС був найбільшим торговельним партнером Росії, на нього припадало 52,3% зовнішньої торгівлі Росії, водночас РФ була третім за величиною партнером ЄС, причому 75% прямих іноземних інвестицій надходило з ЄС [Eurostat n.d.]. Однак згодом почали проявлятися приховані суперечки, особливо у сфері енергетики та геополітики, що підготувало ґрунт для переходу до конфронтації.

Енергетична безпека була наріжним каменем економічних відносин між ЄС і Росією, але водночас стала джерелом вразливості. Залежність ЄС від російського природного газу добре задокументована: у 2021 році Росія забезпечувала приблизно 40% імпорту газу ЄС. Ця залежність ускладнювалася відсутністю альтернативних шляхів постачання, при цьому Україна відігравала ключову роль як транзитна країна [Movchan & Giucci, 2018].

Енергетична політика стала ключовим інструментом геополітичної боротьби між ЄС і Росією. Росія використовувала постачання газу як «енергетичну зброю» для політичного тиску, зокрема скорочуючи транзит через Україну після 2014 року та маніпулюючи поставками через «Північний потік» у 2022 році [Krahe, 2024]. У відповідь ЄС розробив політичну стратегію диверсифікації, спрямовану на послаблення геополітичного впливу Росії. Зокрема, REPowerEU [REPowerEU 2022] передбачав політичні домовленості з Норвегією, США та Катаром, а також інвестиції в СПГ-термінали, що посилили енергетичну автономію ЄС [European Commission, 2022]. Для України це означало втрату транзитних доходів, але також політичну підтримку з боку ЄС, включаючи фінансування відновлення енергетичної інфраструктури.

Газова криза 2009 року, тобто припинення постачання газу з Росії до України стала одним із перших серйозних конфліктів. Криза виникла внаслідок суперечки між Росією та Україною щодо ціноутворення на природний газ і плати за транзит, що призвело до значних перебоїв у постачанні газу до Європи. Ця криза, яка тривала з 1 по 20 січня 2009 року з повним відключенням від Європи з 7 січня, підкреслила вразливість енергетичної залежності та стратегічну роль України як транзитної країни. У суперечці брали участь російський «Газпром» і український «Нафтогаз», напруга загострилася через несплачені борги та розбіжності в ціні. Станом на середину грудня 2008 року «Газпром» стверджував, що Україна має борг у розмірі 2,2 мільярда доларів, тоді як Україна визнала борг у 1,6 мільярда доларів, сплативши 30 грудня 2008 року 1,52 мільярда доларів, але оскаржуючи штрафи в розмірі 614 мільйонів доларів. Цей фінансовий розлад створив основу для кризи [Pirani et al., 2009].

Криза розгорталася. 1 січня 2009 року Росія припинила постачання газу в Україну. Це стало відповіддю на невдалі переговори щодо ціни на газ і тарифу на транзит 2009 року, причому термін дії попередніх угод закінчувався 31 грудня 2008 року. 6-7 січня 2009 року ситуація загострилася, коли всі потоки російського газу через Україну до Європи були

припинені, що вплинуло на 16 країн-членів ЄС і Молдову. Це 13-денне припинення, з 7 по 20 січня, призвело до порушення поставок, і обсяги впали до нуля для Південно-Східної Європи. Обсяги газу під час кризи, за даними Нафтогазу, показали значні розбіжності [Pirani et al., 2009].

Відключення мало серйозні наслідки, особливо для таких країн, як Болгарія, Румунія та Сербія, вони зіткнулися з надзвичайними гуманітарними ситуаціями, коли населення не могло обігріти будинки, тоді як інші, як Німеччина, впоралися з частковими перебоями завдяки диверсифікації. Економічні наслідки були помітними в Угорщині та Словаччині, дефіцит газу вплинув на промисловість. Координаційна група ЄС з питань газу оцінила, що відключення вплинуло на 20% річного попиту на газ у Європі або 30% імпорту газу в ЄС, що спонукало до надзвичайних заходів, таких як збільшення імпорту СПГ (скрапленого природного газу) та вилучення його зі сховищ [Pirani et al., 2009].

Кризу було вирішено 19 січня 2009 року підписанням нових контрактів. Проте вона завдала шкоди репутації Росії як надійного постачальника та України як країни-транзитера, при цьому «Газпром» втратив приблизно 1,5 мільярда доларів доходу. ЄС активізував зусилля щодо диверсифікації від російського газу, досліджуючи альтернативні джерела, такі як імпорт СПГ та газопроводи з Каспійського регіону (наприклад, Nabucco), а також варіанти постачання з Близького Сходу після 2020 року. Україна зіткнулася з проблемами сплати вищих цін на газ, оцінених у 7,0–14,4 мільярда доларів США на 2009 рік, залежно від цін на нафту, що спонукало до очікуваної реструктуризації сектора [Pirani et al., 2009].

Скорочення постачання у 2022 році відобразило загострення ситуація після повномасштабного вторгнення Росії в Україну. РФ використала енергетичні постачання як засіб тиску, скоротивши постачання через газопровід «Північний потік» і зменшивши обсяги транзиту через Україну. У відповідь ЄС прискорив зусилля з диверсифікації, знизивши частку російського газу в імпорті з 40% у 2021 році до лише 8% у 2023 році. Важливу роль у цьому відіграли нові контракти з Норвегією, США та Катаром, а також інвестиції в інфраструктуру для зрідженого природного газу (ЗПГ) [Eurostat n.d.].

Для України також змінилася енергетична ситуація. Історично вона транзитувала 40% російського газу, що йшов до ЄС, забезпечуючи значні доходи. Однак будівництво обхідних газопроводів, таких як «Північний потік-2» (хоча його було зупинено) та «Турецький потік», зменшило роль України, скоротивши її транзитні доходи на 30% у 2014-2020 роках. Війна 2022 року ще більше підірвала енергетичну інфраструктуру України, проте ЄС надав допомогу у відновленні та постачанні енергоресурсів [15]. З початку повномасштабного вторгнення Україна, зберігаючи транзит російських енергоносіїв, «допомогла» Росії отримати близько $25 млрд. прибутків, від моменту анексії Криму ця сума сягає $200 млрд. Нещодавно був укладений контракт між компаніями MOL та Укртранснафта на продовження транзиту нафти, але ця нафта була закуплена у компанії Лукойл. Тому, формально через територію України транспортується нафта саме MOL, але Лукойл отримує від цього прибуток в обхід санкцій [Омельченко, 2024].

Торговельні суперечки також відігравали значну роль у загостренні відносин між ЄС і Росією. Після вступу РФ до СОТ ЄС очікував від неї більшого доступу до ринків і дотримання міжнародних торговельних норм. Однак політика Росії часто суперечила цим очікуванням, що призвело до кількох суперечок у рамках СОТ.

ЄС ініціював кілька справ у СОТ проти Росії, зокрема:

–DS608 (2022): обмеження Росією експорту деревини, які порушують правила СОТ щодо кількісних обмежень;

–DS604 (2021): дискримінаційні практики закупівель російських державних підприємств, що обмежують доступ компаній з ЄС до державних контрактів.

Ці суперечки не лише погіршили економічні відносини, але й відобразили ширшу геополітичну напруженість. Російська політика імпортозаміщення, що посилилася після

санкцій 2014 року, ще більше загострила ситуацію. Надаючи перевагу вітчизняним товарам над імпортом, Росія скоротила експорт з ЄС, особливо в галузі сільського господарства та машинобудування. Наприклад, експорт сільськогосподарської продукції з ЄС до Росії впав на 50% у період з 2014 по 2016 рік [World Trade Organization DS608, 2022]. Показові торговельні показники, ще в 2013 році ЄС займав 41% експорту Росії, а в 2022 році – лише 20%. Китай поступово замінив Європу як головного економічного партнера Москви. Західні компанії пішли, інвестиції скоротилися, технологічний імпорт фактично зупинився. Росія намагається знайти альтернативи, але це довгий і складний процес [International Monetary Fund, 2019].

Дисбаланси в торгівлі також зростали, оскільки ЄС має значний дефіцит у торгівлі з Росією через імпорт енергоносіїв. У 2021 році експорт ЄС до Росії становив 78 млрд євро, а імпорт – 158 млрд євро [World Bank, 2022]. Для України цей період ознаменував зміну торговельної орієнтації. Історично Росія була найбільшим торговельним партнером України, але після 2014 року Україна розвернулася в бік ЄС. У 2023 році 47% української торгівлі припадало на ЄС, порівняно з 25% у 2013 році [Державна служба статистики України, 2023]. Однак цей зсув відбувся за певну ціну, оскільки український експорт до Росії впав на 70% у період з 2014 по 2016 рік через санкції та гібридну війну Росії проти України [International Monetary Fund, 2019].

Політичні мотиви торговельних конфліктів виходять за межі економічних інтересів. Російська політика імпортозаміщення, запроваджена після санкцій 2014 року, була політичною відповіддю на ізоляцію з боку Заходу, спрямована на зміцнення внутрішньої легітимності режиму [Haug & Westergaard, 2023]. У рамках СОТ суперечки, такі як DS608, стали ареною політичного протистояння, де ЄС використовував правові механізми для тиску на Росію. Для України торговельна переорієнтація на ЄС через ПВЗВТ стала політичним вибором, що підкріплював її демократичну ідентичність і протистояння Росії [Kuzio, 2024].

Вплив санкцій та взаємозалежність теж варто окремо осмислити. Санкції є одним із найпотужніших економічних інструментів в арсеналі ЄС, який докорінно змінив його відносини з Росією. Вперше ЄС запровадив санкції у 2014 році після захоплення Криму Росією, вони були націлені на фінансовий, енергетичний та оборонний сектори. Ці заходи були значно розширені у 2022 році після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, заборонивши експорт російської нафти, вугілля та технологій.

Санкції мали глибокий вплив на російську економіку. ВВП Росії скоротився на 2,1% у 2022 році і, за прогнозами, стагнуватиме в наступні роки. Енергетичні доходи, які складають 40% бюджету Росії, впали на 40% у 2023 році через обмеження експорту нафти і газу. Рубль знецінився, а інфляція підскочила до 12% у 2022 році [World Bank, n.d.].

ЄС також зіткнувся з економічними витратами. Ціни на енергоносії зросли на 30% у 2022 році, що призвело до інфляції та кризи вартості життя [Eurostat, 2022]. Експорт ЄС до Росії впав на 38% у 2022 році, причому найбільше постраждали такі сектори, як автомобілебудування та машинобудування [European Commission, 2022].

Росія намагалася адаптуватися – збільшила торгівлю з Китаєм, Індією, Туреччиною, створила паралельний імпорт, щоб отримувати західні товари через треті країни. Втім логістика ускладнилася, а витрати на транспортування значно зросли. Щодо внутрішньої ситуації, то санкції призвели до зростання бюджетного дефіциту та ослаблення рубля. Економіка поки що тримається завдяки високим цінам на нафту в 2022 році та збільшенню військових витрат, але довгострокові перспективи мають виразні негативні ознаки. Без доступу до західних технологій Росії буде все важче підтримувати рівень розвитку, а санкції продовжують розширюватися [Fritz et al., 2022].

Санкції ЄС проти Росії є прикладом використання економічних інструментів для досягнення політичних цілей. З погляду реалізму, санкції спрямовані на послаблення Росії як геополітичного конкурента, тоді як Росія використовує контрсанкції та торгівлю з Китаєм

для підтримки політичної стійкості [Haug & Westergaard, 2023]. Україна, своєю чергою, стала політичним бенефіціаром санкцій, отримавши підтримку ЄС у вигляді фінансової допомоги та торговельних преференцій, що зміцнило її позицію в протистоянні Росії [Kuzio, 2024]. Проте політична ізоляція Росії може мати довгострокові наслідки, посилюючи її залежність від Китаю, що змінює баланс сил у регіоні.

Для України питання санкцій слід розглядати в кількох аспектах. Хоча ці заходи послабили Росію, Україна постраждала від перебоїв у торгівлі та пошкодження інфраструктури. Однак ЄС надав суттєву підтримку, зокрема 18 мільярдів євро фінансової допомоги до 2023 року та призупинення дії тарифів у рамках Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Це допомогло стабілізувати економіку України, хоча витрати на війну залишаються суттєвими, а збитки, завдані інфраструктурі, оцінюються в 400 мільярдів доларів США [Національний банк України, 2023].

Економічна взаємозалежність, яка колись розглядалася як стабілізуюча сила у відносинах між ЄС і Росією, стала джерелом конфлікту після дій Росії в Україні. Теорії економічної взаємозалежності припускають, що взаємна економічна вигода зменшує ймовірність конфлікту [Keohane & Nye, 1973]. Однак у цьому випадку взаємозалежність не змогла запобігти ескалації.

Німецька Ostpolitik – політика залучення Росії через енергетику та торгівлю – є прикладом цієї взаємозалежності. До 2021 року Німеччина покладалася на Росію в імпорті газу на 55%. Однак вторгнення 2022 року зруйнувало цю стратегію, оскільки Німеччина поступово відмовилася від російського газу, що коштувало приблизно 100 мільярдів євро на перебудову інфраструктури. Цей розворот продемонстрував, як економічні зв'язки, що колись були політичним мостом, перетворилися на зобов'язання [Szabo, 2015].

У взаємозв’язку економічних і політичних чинників відносин РФ та ЄС важливо коротко окреслити кілька можливих сценаріїв розвитку. Якщо ситуація не зміниться, то Росія буде поступово занурюватися в ще більшу економічну та політичну ізоляцію. Санкції не просто залишаться, а можуть посилюватися. Можливо, ЄС і США запровадять ще жорсткіші обмеження для країн, що допомагають Росії обходити санкції, наприклад, по Туреччині, Китаю чи Індії. Це ускладнить навіть ті торговельні маршрути, які зараз ще працюють. Енергетичний сектор теж може постраждати – Захід вже знайшов заміну російському газу, а якщо ціни на нафту впадуть або з’являться нові обмеження на її експорт, то бюджет Росії зазнає ще серйозніших втрат.

З іншого боку, якщо всередині Росії відбудуться політичні зміни, то, можливо, відбудеться спроба нормалізувати відносини. Втім це не означає, що санкції одразу знімуть – для цього знадобляться гарантії, що Москва більше не буде загрожувати сусіднім країнам. Навіть зі закінченням війни процес відновлення довіри буде довгим і складним.

Ще один варіант – Росія повністю розвертається на Схід і намагається вижити без Європи. Китай і Індія вже замінили ЄС як основних торговельних партнерів. При цьому Китай використовує ситуацію у своїх інтересах і диктує Росії невигідні умови, змушуючи продавати енергоносії за заниженими цінами. До того ж технологічна залежність від Заходу нікуди не зникла – без європейських і американських мікрочипів, програмного забезпечення, авіаційних деталей Росії буде важко підтримувати свою промисловість.

Для України зміна у відносинах між ЄС та Росією створила як виклики, так і можливості. Завдяки переорієнтації української торгівлі на ЄС, якій сприяла ПВЗВТ, експорт до ЄС зріс на 35% у період з 2017 по 2023 рік [Національний банк України, 2023]. Однак війна підірвала ключові галузі промисловості, а ВВП України скоротився на 29% у 2022 році. Незважаючи на ці невдачі, економічна інтеграція України з ЄС є стратегічною можливістю для забезпечення довгострокової стійкості [Державна служба статистики України, 2023].

Висновки. Економічні чинники – енергетична залежність, торговельні суперечки та санкції – стали інструментами політичної боротьби, що трансформувала відносини між ЄС і

Росією від партнерства до конфронтації. Політичні рішення, такі як анексія Криму та війна в Україні, підірвали економічну взаємозалежність, яка, за теорією Р. Кеогана та Дж. Ная [1973], мала би запобігати конфліктам. Натомість реалізм (в інтерпретації, запропонованій Дж. Міршаймером [2014]) краще пояснює використання економіки для геополітичних цілей. Для ЄС санкції та енергетична диверсифікація стали політичними стратегіями для протистояння Росії, тоді як Росія застосувала енергетичну зброю та імпортозаміщення для збереження впливу.

Україна, опинившись у центрі цього протистояння, зміцнила свій політичний суверенітет через інтеграцію до ЄС, хоча війна створює значні виклики. Дослідження показує, що економічні інструменти є продовженням політичної волі, що має значення для розуміння сучасних міжнародних відносин. Для України ключовим є поглиблення політичної та економічної інтеграції з ЄС для забезпечення стабільності. Подальші дослідження можуть зосередитися на аналізі довгострокових політичних наслідків санкцій та ролі країн третього світу в обхідних торговельних маршрутах Росії.

Використані джерела:

1. Centre for European Policy Studies. (2020). New agreement between EU and Russia: Why, what and when? https://www.ceps.eu/ceps-publications/new-agreement-between-eu-and-russia-why-what-and-when/
2. Connolly R. Russia's Accession to the WTO: A Political Economy Analysis. Routledge, 2013. https://www.researchgate.net/publication/270154331_Russia's_Accession_to_the_World_Trade_Organization.
3. European Commission. (1997). Partnership and cooperation agreement between the EU and Russia. EUR-Lex. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:28010102_2 .
4. European Commission. (2022). REPowerEU plan. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en
5. European Commission. REPowerEU: Affordable, Secure and Sustainable Energy. https://commission.europa.eu.
6. Eurostat. Trade in Energy Products. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Trade_in_energy_products.
7. Fairclough, N. (2003). Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research. Routledge. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203697078 .
8. Fritz, O., Christen, E., & Sinabell, F. (2022). Economic costs of sanctions for the EU. Austrian Institute of Economic Research. https://www.wifo.ac.at/en/publications/economic_costs_of_sanctions
9. Fulwood M. EU Gas Diversification Post-2022. Oxford Institute for Energy Studies, 2023. https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2023/04/Insight-127-European-gas-demand-fundamentals.pdf.
10. Goldthau, A., & Sitter, N. (2015). A liberal actor in a realist world. Oxford University Press.
11. Gould-Davies, N. (2020). Russia, the West, and sanctions. Survival, 62(1), 7–28. https://doi.org/10.1080/00396338.2020.1715068
12. Haug, M., & Westergaard, C. (2023). Sanctions as a political tool: The EU's response to Russia. European Foreign Affairs Review, 28(2), 145–162. https://doi.org/10.54648/EERR2023012
13. Henderson, J., & Mitrova, T. (2016). Energy relations between Russia and the EU. Oxford Institute for Energy Studies. https://www.oxfordenergy.org/publications/energy-relations-between-russia-and-the-eu/
14. International Monetary Fund. (2019). Russian Federation: 2019 Article IV consultation—Press release; staff report. https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/08/01/Russian-Federation-2019-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-48549
15. Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1973). Power and interdependence. Survival, 15(4), 158–165. https://doi.org/10.1080/00396337308441409
16. Krahe, M. (2024). Energy diversification as geopolitical strategy: The EU's response to Russian energy weaponization. Journal of Common Market Studies, 62 (1), 89–107. https://doi.org/10.1111/jcms.13567
17. Kuzio, T. (2024). Ukraine's European Integration in the Context of Russian Aggression. Journal of European Integration, 46(3), 321–340. DOI: https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2266789
18. Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine crisis is the West's fault. Foreign Affairs, 93 (5), 77–89. https://www.mearsheimer.com/wp-content/uploads/2019/06/Why-the-Ukraine-Crisis-Is.pdf
19. Movchan, V., & Giucci, R. (2018). Quantitative assessment of Ukraine's regional integration options. German Advisory Group Ukraine. http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2011/PP_05_2011_eng.pdf
20. Pirani, S., Stern, J., & Yafimava, K. (2009). The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: A comprehensive assessment. Oxford Institute for Energy Studies. https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-

content/uploads/2010/11/NG27-TheRussoUkrainianGasDisputeofJanuary2009AComprehensiveAssessment-JonathanSternSimonPiraniKatjaYafimava-2009.pdf

21. Prozorov, S. (2006). Understanding conflict between Russia and the EU. Palgrave Macmillan. https://www.kulturkaufhaus.de/en/detail/ISBN-9781349545889

22. Siddi, M. (2018). German foreign policy towards Russia in the aftermath of the Ukraine crisis: A new Ostpolitik? Europe-Asia Studies, 70 (7), 1073–1092. https://doi.org/10.1080/09668136.2018.1497638

23. Szabo, S. F. (2015). Germany, Russia, and the rise of geo-economics. Bloomsbury Academic. https://doi.org/10.5040/9781472596352

24. Van der Loo, G. (2013). EU-Russia trade relations: It takes WTO to tango? Legal Issues of Economic Integration, 40(1), 7–32. http://hdl.handle.net/1854/LU-3092059 .

25. World Bank. Russia Economic Reports. https://data.worldbank.org/country/russian-federation.

26. World Trade Organization. (2022). DS608: Russia — Measures concerning the exportation of wood products. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds608_e.html.

27. Youngs, R. (2020). The EU's Strategic Partnership with Russia: Options for the Future. *Carnegie Europe*. URL: https://carnegieeurope.eu/2020/03/10/eu-s-strategic-partnership-with-russia-options-for-future-pub-81123.

28. Державна служба статистики України. (2023). Валовий внутрішній продукт за 2022 рік. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/vvp/vvp_rik_arh.html

29. Державна служба статистики України. (2023). Зовнішня торгівля товарами за 2013–2023 роки. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/ztt_arh.html

30. Національний банк України. (2023). Макроекономічний вплив санкцій на економіку України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-vpliv-sanktsiy-na-ekonomiku-ukrayini .

31. Омельченко, В. (2024). Плюси та мінуси транзиту російської нафти та газу. Центр Разумкова. URL: https://razumkov.org.ua/komentari/pliusy-ta-minusy-tranzytu-rosiiskoi-nafty-ta-gazu

References:

1. Centre for European Policy Studies. (2020). New agreement between EU and Russia: Why, what and when? https://www.ceps.eu/ceps-publications/new-agreement-between-eu-and-russia-why-what-and-when/

2. Connolly R. Russia's Accession to the WTO: A Political Economy Analysis. Routledge, 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/270154331_Russia's_Accession_to_the_World_Trade_Organization.

3. European Commission. (2022). REPowerEU plan. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en

4. European Commission. (1997). Partnership and cooperation agreement between the EU and Russia. EUR-Lex. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:28010102_2 .

5. European Commission. REPowerEU: Affordable, Secure and Sustainable Energy. https://commission.europa.eu.

6. Eurostat. Trade in Energy Products. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Trade_in_energy_products.

7. Fairclough, N. (2003). Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research. Routledge. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203697078 .

8. Fritz, O., Christen, E., & Sinabell, F. (2022). Economic costs of sanctions for the EU. Austrian Institute of Economic Research. https://www.wifo.ac.at/en/publications/economic_costs_of_sanctions

9. Fulwood M. EU Gas Diversification Post-2022. Oxford Institute for Energy Studies, 2023. https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2023/04/Insight-127-European-gas-demand-fundamentals.pdf.

10. Goldthau, A., & Sitter, N. (2015). A liberal actor in a realist world. Oxford University Press.

11. Gould-Davies, N. (2020). Russia, the West, and sanctions. Survival, 62(1), 7–28. https://doi.org/10.1080/00396338.2020.1715068

12. Haug, M., & Westergaard, C. (2023). Sanctions as a political tool: The EU's response to Russia. European Foreign Affairs Review, 28(2), 145–162. https://doi.org/10.54648/EERR2023012

13. Henderson, J., & Mitrova, T. (2016). Energy relations between Russia and the EU. Oxford Institute for Energy Studies. https://www.oxfordenergy.org/publications/energy-relations-between-russia-and-the-eu/

14. International Monetary Fund. (2019). Russian Federation: 2019 Article IV consultation—Press release; staff report. https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/08/01/Russian-Federation-2019-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-48549

15. Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1973). Power and interdependence. Survival, 15(4), 158–165. https://doi.org/10.1080/00396337308441409

16. Krahe, M. (2024). Energy diversification as geopolitical strategy: The EU's response to Russian energy weaponization. Journal of Common Market Studies, 62 (1), 89–107. https://doi.org/10.1111/jcms.13567

17. Kuzio, T. (2024). Ukraine's European Integration in the Context of Russian Aggression. Journal of European Integration, 46(3), 321–340. DOI: https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2266789

18. Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine crisis is the West's fault. Foreign Affairs, 93 (5), 77–89. https://www.mearsheimer.com/wp-content/uploads/2019/06/Why-the-Ukraine-Crisis-Is.pdf
19. Movchan, V., & Giucci, R. (2018). Quantitative assessment of Ukraine's regional integration options. German Advisory Group Ukraine. http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2011/PP_05_2011_eng.pdf
20. National Bank of Ukraine. (2023). Macroeconomic Impact of Sanctions on Ukraine. URL: https://bank.gov.ua/en/news/all/makroekonomichniy-vpliv-sanktsiy-na-ekonomiku-ukrayini.
21. Omelchenko, V. (2024). Pluses and minuses of Russian oil and gas transit (Pliusy ta minusy tranzytu rosiiskoi nafty ta hazu). Razumkov Centre. https://razumkov.org.ua/komentari/pliusy-ta-minusy-tranzytu-rosiiskoi-nafty-ta-gazu
22. Pirani, S., Stern, J., & Yafimava, K. (2009). The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: A comprehensive assessment. Oxford Institute for Energy Studies. https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG27-TheRussoUkrainianGasDisputeofJanuary2009AComprehensiveAssessment-JonathanSternSimonPiraniKatjaYafimava-2009.pdf
23. Prozorov, S. (2006). Understanding conflict between Russia and the EU. Palgrave Macmillan. https://www.kulturkaufhaus.de/en/detail/ISBN-9781349545889
24. Siddi, M. (2018). German foreign policy towards Russia in the aftermath of the Ukraine crisis: A new Ostpolitik? Europe-Asia Studies, 70 (7), 1073–1092. https://doi.org/10.1080/09668136.2018.1497638
25. State Statistics Service of Ukraine. (2023). Foreign trade in goods for 2013–2023 (Zovnishnia torhivlia tovaramy za 2013–2023 roky). https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/ztt_arh.html
26. State Statistics Service of Ukraine. (2023). Gross domestic product for 2022 (Valovyi vnutrishnii produkt za 2022 rik). https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/vvp/vvp_rik_arh.html
27. Szabo, S. F. (2015). Germany, Russia, and the rise of geo-economics. Bloomsbury Academic. https://doi.org/10.5040/9781472596352
28. Van der Loo, G. (2013). EU-Russia trade relations: It takes WTO to tango? Legal Issues of Economic Integration, 40(1), 7–32. http://hdl.handle.net/1854/LU-3092059 .
29. World Bank. Russia Economic Reports. URL: https://data.worldbank.org/country/russian-federation.
30. World Trade Organization. (2022). DS608: Russia – Measures concerning the exportation of wood products. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds608_e.html
31. Youngs, R. (2020). The EU's Strategic Partnership with Russia: Options for the Future. *Carnegie Europe*. URL: https://carnegieeurope.eu/2020/03/10/eu-s-strategic-partnership-with-russia-options-for-future-pub-81123.

Anton Pastovenskyi,
Postgraduate student, Dragomanov Ukrainian State University

The Role Of Economic Factors In The Transformation Of EU-Russia Relations: From Partnership To Confrontation

This article analyzes the transformation of relations between the European Union (EU) and Russia after 2014 through the lens of political economy, with a focus on the role of economic factors as instruments of geopolitical influence. At the heart of the study is a theoretical reflection on the shift from strategic partnership to systemic confrontation. Drawing on neorealist and liberal-institutionalist perspectives, the article explores how economic tools – such as energy, sanctions, and trade – have evolved into instruments of foreign policy pressure and response. Special attention is given to three key factors: energy security, trade disputes, and sanctions policy. These elements have become mechanisms for reshaping interdependencies that once ensured relative stability. Politically, the study illustrates how the erosion of trust, intensification of ideological rivalry, and a paradigmatic shift in Russia's foreign policy after 2014 contributed to growing geopolitical tensions.

Methodologically, a mixed approach is applied: the qualitative component includes an analysis of political decisions, sanctions regimes, and high-profile cases (e.g., the 2009 gas crisis and WTO dispute DS608), while the quantitative analysis relies on data from Eurostat, the World Bank, and the National Bank of Ukraine. This combination allows for an assessment of not only economic consequences but also political motives and strategic state behavior. A significant section of the article is devoted to Ukraine, which is portrayed as both a geopolitical battleground and an active actor. Ukraine has not only become a target of Russian pressure but has also initiated a strategic reorientation toward the EU, reflected in the signing of the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA). This move has had both economic (market diversification, reduced dependence) and political (enhanced sovereignty, foreign policy transformation) implications. The article offers a political science analysis of economic instruments as levers of power in international relations and outlines Ukraine's prospects in terms of strategic balancing between security challenges and integration opportunities.

Keywords: *geopolitics, economy, sanctions, energy, trade, EU, Russia, Ukraine, interdependence, realism, political strategy, integration.*